

*Αν δὲ αὐταὶ εἰσὶν αἱ θέσεις τῶν δύο λιμένων, Κωφοῦ καὶ Φώρων, τότε δὲν μένει ἄλλη διὰ τὸν Ἀλῶν λιμένα, ὅστις ἐστὶ νέα ἐπίνοια, καὶ οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζει ἢ λέγει. Ὁ κ. Δραγάτης ἐκ παραδρομῆς ἠπατήθη, ὡς εἰς ἕκαστον τοῦτο συμβαίνει, δι΄ ἄσχυριζόμενος ὅτι ἐν τῇ πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολῇ ἄγνοῶ τὰς Ἀλάς, καὶ παρείδεν ὅτι λέγω «καὶ προσέτι τὸ Ἀλίπεδον, λεγόμενον ἐνίοτε ἀπλῶς καὶ Ἀλαί». Ἀληθές ὅτι ἡ λέξις Ἀλαί ἐτυπώθη κακῶς Ἀλωή, ἐκ λάθους δι' ὃ δὲν ἐνέχομαι, διότι δὲν εἶδον διόρθωσιν. Ἀλλ' ἀπορῶ πῶς μάλιστα διὰ αὐτὴν τὴν Ἀλωήν δὲν μοὶ ἐζητήθη λόγος, τί ἐστὶ καὶ ποῦ τὴν ἀνεκάλυψα. Ἦξευρον λοιπὸν ὅτι ὑπῆρχον Ἀλαί, αὐτὸ τὸ Ἀλίπεδον, ἀλλ' ἐπίσης ἤξευρον ὅτι Ἀλῶν λιμὴν δὲν ὑπῆρχεν.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν θέσιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης δὲν ἤξευρῶ ἂν διαφωνῶ πρὸς τὸν κ. καθηγητὴν διότι τῷ ὄντι κακῶς σημειῶ τὴν ἀντιστοιχοῦσαν νέαν θέσιν, μὴ ἰδὼν αὐτὴν πρὸ πλείστων ἐτῶν. Περὶ τῆς ἀρχαίας ὁμῶς θέσεως αὐτῶν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχω ἀμφιβολίαν. Τὸ Ἀφροδίτιον ἔκειτο «πρὸς τῇ θαλάσῃ», κατὰ Πausanίαν, ὅχι εἰς τὴν ὄχθην αὐτὴν, ἀλλ' ὑπὲρ τὴν ὄχθην, ὑπὲρ τὸ τελωνεῖον καὶ ὀπίσω τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ἔνθα, ἐντὸς ἀρχαίων ἐρείπων, εὐρέθη καὶ περιῆλθεν εἰς κτήσιν μου τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἀγαλματίον. Ὡς πρὸς τὸ Βενιδίδειον ὁμῶς (οὐχὶ Βενδίδιον, ὡς εἶχον γράψει), ὁ κ. Δραγάτης ἔχει πληρέστατα δίκαιον, διότι, καὶ μὲν, κατὰ Λεϊκίον (Ath. I, 395 σημ.), ἡ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλ. Β, σ. 11) γινομένη μνεῖα τῶν δύο ναῶν, τοῦ τῆς Μουρυχίας Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Βενιδίδειου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἦν κατέλαβεν ὁ Πausanίας ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς Ἰπποδαμείας ἀγορᾶς, ἐμφαίνει ὅτι οἱ δύο ναοὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀφίσταντο, ἢ ἔκειντο ἐπὶ δύο διαφόρων διακλαδώσεων τῆς ὁδοῦ· ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἐδύναντο νὰ κεῖνται εἰς τοσαύτην ἀπόστασιν ὅπου χωρίζει τὴν Μουρυχίαν ἀπὸ τοῦ κυκλωπίου οἰκοδομήματος ὃ οἱ Γάλλοι ἀνέσκαψαν, οὐδὲ κατὰ διευθύνσεις τόσοσιν ἀλλήλαις ἀντικειμέναις. Τὴν θέσιν τῆς γαλλικῆς ἀνασκαφῆς ἤθελον ἐκλάβει ὡς τὴν τοῦ τεμένους τοῦ Διὸς Σωτήρος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Σωτείρας, ὃ ὁ Πausanίας λέγει (Att. A, 3) «θέας μάλιστα ἄξιον», ἂν δὲν εἶχον εὐρεθῇ ἐκεῖ ἐπιγραφαὶ αἵτινες τὸ χωρίον ὡς Μητρώον χαρακτηρίζουσι.

Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Δραγάτην εἰμὶ εὐγνώμων, διότι παρεκβαίνων ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ θέματος, ὃ ἦν ἡ πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολή μου, εὐαρεστεῖται νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν μου εἰς λάθη τινὰ εἰς ἃ λέγει ὅτι ὑπέπεσα ἐν τῇ συντάξει τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Λεξικοῦ. Ἐπειδὴ πάντοτε ὑπώπτευν ὅτι ταῦτα εἰσὶν οὐχὶ τὰ μόνα, προϋτιθέμην, ἂν μέχρι τέλους εὕρισκον αὐτὰ πολυάριθμα καὶ σπουδαῖα, νὰ προσθέσω εἰς συμπλήρωμα τοῦ ἔργου φύλλον παραρρημάτων, δι' ὃ καὶ χαίρω ὅταν ταῦτα μοὶ ὑποδεικνύωνται. Τὰ καθέκαστα δὲ τῆς τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν, τὰ ἐν ἐπιτόμοις, καὶ ἐνίοτε ἐκ ζένων συγγραμμάτων ἡρυσμένα ἐν τῷ λεξικῷ ἐκτίθενται ἀκριβέστερον εἰς τὰ κατ' εἰδικωτέραν μελέτην συντεθέντα καὶ ἐν ἔτει 1889 ἐκδοθέντα

ἐμὰ τοπογραφικὰ Ἀθηνῶν (Ἀπαντα. Τόμ. ΙΗ'), εἰς ἃ διακαίστερον παρὰ εἰς τὰ τοῦ Λεξικοῦ νὰ στηρίξῃ τὴν ἐτυμολογίαν αὐτοῦ ὁ κριτής.

ΜΙΑ ΛΕΞΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ ΧΡΟΝΙΚΟΥ

ΠΡΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ

Ἐν πρώτοις ὁμολογοῦμεν χάριτας τῷ κ. Ι. Πανταζίδῃ φιλοφρόνως ἀποστείλαντι καὶ ἡμῖν τὸ ὑπ' αὐτοῦ συγγεγραμμένον *Χρονικὸν τῆς πρώτης πεντηκονταετηρίδος τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου*. Τοιαῦτα χρονικά οὐ μόνον τοῦ ἀνωτάτου παιδευτηρίου, ἀλλὰ καὶ τῶν πρώτων ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι συσταθέντων γυμνασίων, καὶ τῶν πρότερον αὐτῶν κατὰ τὴν δούλην Ἑλλάδα ἀκμασασάντων ἑλληνικῶν σχολῶν, οἵαι ἢ ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κυθωνίαις, ἐν Πάτρῳ, ἐν Χίῳ καὶ ἄλλαχού, ὅπου ἐδίδασκαν οἱ ἐν τοῖς γράμμασι διαλάμπαντες ἄνδρες Δανιὴλ ὁ Λέσβιος, ὁ Μέγας Οἰκονόμος, ὁ Νεόφυτος Βάμβας καὶ ἄλλοι τοῦ γένους διδάσκαλοι, τοιαῦτα χρονικά, λέγομεν, καιρὸς ἐπέστη ἵνα συντάσσωνται καὶ παρ' ἡμῖν ὅπως σὺν τῷ προϋόντι χρόνῳ συναποτελεσθῇ πλήρης ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως. Χάρις ὄντως ὀφείλεται τοῖς ὑποδυομένοις τὸν μόχθον τῆς συγγραφῆς τοιούτων χρονικῶν, πολλὰ γὰρ λέγουσι τὰ κρήσιμα. Μὴ προτιθέμενοι δὲ τό γε νῦν νὰ βιβλιογραφήσωμεν τὸ ὅλον φιλοπόνημα τοῦ κ. Πανταζίδου συνφθὰ τῇ ἐν τῷ προλόγῳ δηλώσει αὐτοῦ σελ. ε. «θέλομεν δεχθῇ εὐγνωμόνως πᾶσαν σημείωσιν συμπληρωτικὴν τῆς ἱστορίας τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν πανεπιστημίου» ὁμολογοῦμεν ὅτι οὐδαμοῦ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἀνέγνωμεν εἰδήσιν τινα περὶ τοῦ τίς πρῶτος τῶν καθηγητῶν ἐνήρξατο τῶν πανεπιστημιακῶν παραδόσεων, ὅπερ δὴ ὁ ἀρχικὸς καὶ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀνωτάτου αὐτοῦ διδασκτηρίου. Παραχρῆμα λοιπὸν μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς βασιλείας τοῦ αἰμνηστοῦ Ὁθωνος τοῦ Α' καὶ ἅμα τῇ πολιτικῇ συντάξει τῆς Νέας Ἑλλάδος κατέστη ἔγκυρος καὶ ἡ εὐχὴ ὅπως ἀποτελεσθῇ *ἐν κέντρῳ τῆς διανοητικῆς δράσεως* καὶ κατ' ἀκολουθίαν μηνὶ Μαΐῳ ἀρχομένῳ τοῦ ἔτους 1837 ἰδρῦθῃ τὸ ἐν Ἀθήναις φερώνυμον τοῦ γενναϊοφρονος ἐκείνου μονάρχου Πανεπιστήμιον. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ἐν αὐτῷ παραδόσεως *ἐταρξεν ἐποιήσατο τῇ 22ᾳ τοῦ εἰρημένου μηνὸς ὁ εὐδόκιμος καθηγητὴς Λουδοβίκος Ρώσσιος ἀπὸ εἰσαγωγῆς εἰς τοὺς Ἀχαρνῆς τοῦ Ἀριστοφάνους*. Τὰς δὲ προπαρασκευὰς ἐπὶ τῇ ἰδρύσει τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου καὶ τὰς ἐπὶ τοῖς ἐγκαίνιαις τελεταῖς ἐξέθηκεν ὁ Ρώσσιος μετ' ἰδιάζοντος ἐνθουσιασμοῦ ἐν τῷ γερμανικῷ Μουσεῖῳ τοῦ Προϋτῆ κατὰ τὸ ἔτος 1853 καὶ ὁ ἐπ' ἱσῆς ἐπὶ ζημία τῆς ἀρχαιολογίας ἐνωρὶς ἀποχόμενος Ὁθων Γιάκωβ συμ-

περιέλαβε τὴν ἐξιστόρησιν αὐτὴν ἐν τῷ ἰδίῳ φιλοπονήματι, οὗ ἡ ἐπιγραφή ἐστὶν ἡδὴ «*Erinnerungen an Griechenland Berlin 1863*»¹. Καὶ διωργανώθη μὲν τὸ ἀρτισύστατον αὐτὸ καθίδρυμα ἐπὶ τῇ βάσει προτύπου πανεπιστημίου τῆς βορείου Γερμανίας, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τούτου καταδείκνυται ὅποσον δυσχερὲς καθίσταται τὸ ἀσυνδυάστως μεταγίγειν θέσμια ξένης χώρας, ἐρριζωμένα ἐκ μακραίωνος παραδόσεως. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον πρόσκομμα περὶ τοῦ τίς ἐμελλε νὰ διδάσκη ἦρθη ὡς ἐκ τῆς εὐρέσεως καταλλήλων ἀνδρῶν, ἐν οἷς διέπεπον ὁ προμνημονευθεὶς Λ. Ρώσσιος καὶ Ἑρρίκος Οὐλερίχος. Ἐτι δυσχερέστερον ὅμως ἀπέβη τὸ δεύτερον ζήτημα «*τί ἀρα τὸ διδάσκειν*». Ἀμφότεροι οἱ φιλέλληνες οὗτοι ὠρμῶντο ἀπὸ τῆς ἀφετηρίας περὶ ἀποσπασμοῦ τῶν ἐλλήνων ἐκ τῆς μονώσεως, ἂν πράγματι ἐπόθουν ὅπως καταστῶσι κοινωνικὸν μέλος τοῦ σώματος τῶν κατὰ τὴν ἐσπερίαν ἐθνῶν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀνὰ τὴν ἐσπερίαν πολιτισμὸς ἀνέβλασεν ἐπὶ ρωμαϊκοῦ ἐδάφους, οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ ἐκιδρωθῶσιν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς λατινικῆς, διότι ἄνευ αὐτῆς ἡ ἀληθινὴ μελέτη τῆς ἀρχαιοτήτος καὶ τοῦ μεσαιῶνος καθίσταται ἀδύνατος. Ὅθεν ἡ εἰσαγωγὴ τῆς λατινικῆς κατέστη ἀπαραίτητος καὶ ἐν τῷ προγράμματι τοῦ ἀρτισυστάτου πανεπιστημίου καὶ τῶν πρῶτων ἰδρυτέων γυμνασίων. Κατ' ἐξοχὴν δὲ τῷ Οὐλερίχῳ ἀπέβη εὐθετον διὰ τὴν διπλὴν αὐτοῦ λειτουργίαν, ὅπως ὡς πανεπιστημιακὸς καὶ γυμνασιακὸς διδάσκαλος ἐπιδράσῃ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς λατινικῆς. Ὁ Πασσώβιος ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονηθέντι βιογραφίᾳ τοῦ Οὐλερίχου² λέγει τάδε ἐν σελ. X. «μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τῷ 1833 ὁ Οὐλερίχος ἐκλήθη διδάσκαλος ἐν τῷ ἀρτισυστάτῳ γυμνασίῳ Αἰγίνης: καὶ παρὰ πάντα τὰ παραμαρτοῦντα κωλύματα εὐστόχως πληρώσας τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ κατέστη ὁμολογουμένως *εἰσηγητὴς τῆς λατινίδος φωνῆς εἰς Ἑλλάδα*». Μετατεθέντος δ' ἐν ἔτει 1835 τοῦ γυμνασίου ἐξ Αἰγίνης ἐν Ἀθήναις ὁ Οὐλερίχος ἐξέδωκε γραμματικὴν τῆς λατινικῆς γλώσσης, καὶ ἐν τῷ ἐπιόντι ἔτει ἅπαντα τὰ στοιχειώδη μαθήματα τῆς αὐτῆς γλώσσης, ἅτινα ἀμφοτέρω εἰσηχθησαν εἰς πάντα τὰ τότε ὑπάρχοντα ἑλληνικὰ στοιχεῖα. Ἐν δὲ τῷ φθινοπώρῳ τοῦ 1843 προήχθη εἰς φῶς τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως λατινοελληνικὸν Λεξικόν. Πλὴν ἄλλ' ὅμως καὶ ὁ Ρώσσιος καὶ ὁ Οὐλερίχος ἀπεδρέψαντο ἀγνωμοσύνην! Πάνυ χαριέντως ὁ δεύτερος τούτων ἀφηγεῖται ἐν τῷ προειρημένῳ συγγράμματι («*Ἀναμνήσεις τῆς Ἑλλάδος*») ἐν σελ. 99 «ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ὑπουργεῖον ἐν ἔτει 1836 ἐξέφρασε πρὸς αὐτὸν μομφήν, διότι ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς διεφώτισε διὰ λατινικοῦ, οὐχὶ δὲ δι' ἑλληνικοῦ ὑπομνήματος»³. Ἀμφότεροι

δ' οἱ καθηγηταὶ οὗτοι ἀπώλεσαν τὴν καθηγεσίαν ἐν τῇ ἐπαναστάσει τοῦ Σεπτεμβρίου 1843, τῇ ἐκποδῶν ποιησάμενης πάντας τοὺς ἄλλοδαπούς ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπηρεσίας. Ὡς τῆς ἀφροσύνης τῶν ἀπελασάντων τοιούτους ἀνδράς! ὧν ὁ ἕτερος, ὁ Ρώσσιος ἐν Ἀλλῇ τῇ σαξονικῇ ἐνδακρυσ ἐπίδεικνύων ἡμῖν τὸν κατάλογον τῶν εἰς τὰς παραδόσεις αὐτοῦ ἡμιλητῶν ἐμνημόνευεν αὐτῶν, καθάπερ φιλητικὸς πατὴρ τῶν ἰδίων τέκνων. Περαιόντες τὴν παροῦσαν ἐκθεσιν γνωρίζομεν τῷ κ. Πανταζίδῃ ὅτι ἐν ἀντίτυπον ὀδηγιῶν τῶν Σχολῶν πρὸς τοὺς φοιτητὰς (περὶ ὧν ἀναγράφει ἐν τῇ βίβλῳ σελ. 44 ὅτι οὐδὲν εὔρεν, εὐρίσκεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ ἡμῶν εἰς διαθέσιν αὐτοῦ. β') ὅτι ὁ ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ πανεπιστημίου λόγος τοῦ δεινοῦ ἑλληνοστοῦ Λευκίου ὑπάρχει ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ μακαρίτου Ρωσίου, ὅστις μοὶ ἀπεμνημόνευε περικοπὰς, ἐν αἷς καὶ τὴν ἐξῆς «ὀφείλομεν, κύριοι συνάδελφοι, νὰ *κάμωμεν συνασπισμὸν* πρὸς διάσωσιν τοῦ Παλλαδίου τῶν ἐπιστημῶν» ὅτε προσεμειδίασαν καὶ ὁ παρὼν ἐν τῇ τελετῇ βασιλεὺς Ὁθων καὶ οἱ καθηγηταὶ ἐνατενίζοντες εἰς τὸν γηραιὸν Λευκίαν ὅστις ὡς παλαιὸς Σπαρτιάτης συσφίγγων τὴν ἀσπίδα ἐν τῇ παλάμῃ συνελάμβανεν ἐν τῇ διανοίᾳ τὴν διὰ τῆς δαδὸς τῆς ἐπιστήμης ἀνωτέραν ἐκμόρφωσιν τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς καρδίας τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας. γ') ὅτι πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συγκινηθῇ καὶ δακρύσῃ ὁ βασιλεὺς Ὁθων ἅμ' ἀκούσας τοῦ γεραροῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀττικῆς ψάλλοντος τὸ «*Εὐλογητὸς εἰ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ πανσόφους τοὺς ἀλιεῖς ἀναδείξας*» (ἰδ. σελ. Χρον. 9); Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ διασαλευθῇ ὑπὸ χαρμονῆς ἡ καρδία ἡγεμόνος ἐπὶ τῷ πανελληνίῳ καθιδρύματι, ὅστις μικρὸν πρὸ τῆς ἐκπονοῆς ἐπέσκηψεν *ἐνα κατὰ τὴν κηδείαν* αὐτοῦ ἀνάψῃ *μόνον* τὰς δύο ἑλληνικὰς *λαμπάδας*, ἃς ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν εὐλογήσας ἐνεχείρησεν αὐτῷ κατὰ τὴν ὑστάτην πρὸ τοῦ ἐκθρονισμοῦ ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἣν συνεώρτασεν ἐν τῇ πρωτετούσῃ τοῦ βασιλείου;

¹ Ἐν Ἀθήναις κατὰ Ἰούνιον 1889.

N. ΠΕΤΡΗΣ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΤΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ἡ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἰδρυσὶς Μουσείου τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης, δύναται παρ' ἡμῖν νὰ θεωρηθῇ μεταξὺ τῶν σπουδαιοτέρων γεγονότων.

σαν καὶ φιλολογίαν καὶ εἰς αὐτὴν ἀποκλειστικῶς διέτρεβον, ὥστε οὐ πολὺ ὕστερον ὁ γυμνασιάρχης Σύρου Γεώργιος Σερούϊος διενεῖτο νὰ συστήσῃ τῇ γραμματεῖᾳ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τὴν παντελῆ ἐξάλειψιν τῆς λατινικῆς ἐκ τοῦ τότε προγράμματος τῶν γυμνασίων. Τοῦτο καλῶς γινώσκομεν ἐκ τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ Σύρου δεκαετοῦς καθηγεσίας ἡμῶν.

1) Ρωσίου ἀναμνήσεις τῆς Ἑλλάδος ἐν Βερολίνῳ 1863.

2) Ulrich's Reisen und Forschungen II Theil. Herausg. von Passow Berlin, Weidmann 1863 (τοῦ Οὐλερίχου περιηγήσεις καὶ ἔρευναι κατὰ τὴν Ἑλλάδα Κεφ. Β'. ἐκδοθὲν ὑπὸ Πασσωβίου ἐν Βερολίνῳ παρὰ Βαϊδμάνῳ).

3) Τότε ὄντως περὶ πλείονος ἐποιεῦντο μόνον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσ-